

Justyna Zajac *

Gospodarcze aspekty Procesu Barcelońskiego

Tzw. Proces Barceloński, oficjalnie zwany Partnerstwem Eurośroziemnomorskim, został zapoczątkowany na spotkaniu 15 państw Unii Europejskiej oraz jej 12 partnerów południowo- i wschodniośroziemnomorskich (Algieria, Cypr, Egipt, Izrael, Jordania, Liban, Malta, Maroko, Palestyna, Syria, Tunezja i Turcja), które odbyło się w dniach 27-28 listopada 1995 r. w Barcelonie. Organizując konferencję przyjęto szerokie rozumienie obszaru śroziemnomorskiego i państw na nim położonych.¹

Konferencja zakończyła się przyjęciem „Deklaracji Barcelońskiej” oraz „Programu roboczego”, w których określono główne cele oraz zasady przyszłej współpracy. Wzorowana na Akcie Końcowym KBWE z Helsinek z 1975 roku,² „Deklaracja” zapowiadała trzy rodzaje (tzw. koszyki) partnerstwa:

1. polityczne i w zakresie bezpieczeństwa mające ustanowić wspólny obszar pokoju i stabilności;
2. gospodarcze i finansowe w dążeniu do wspólnej prosperity;
3. społeczne, kulturowe i humanitarne, które przyczyniać się będzie do rozwijania potencjału ludzkiego, szerzenia zrozumienia między kulturami i wymiany między społeczeństwami obywatelskimi.³

Drugi „koszyk” współpracy koncentruje się na partnerstwie gospodarczym i finansowym. Dziedzina ta ważna jest zarówno dla państw południowo- i wschodniośroziemnomorskich, jak również dla członków Unii Europejskiej.

* Mgr **Justyna Zajac** – doktorantka w Instytucie Stosunków Międzynarodowych Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego; absolwentka programu *Masters in Euro-Mediterranean Partnership Studies*, przeprowadzonego na Uniwersytecie w Katanii (Włochy).

¹ Pamiętać należy, że Jordania, z geograficznego punktu widzenia, nie jest państwem śroziemnomorskim.

² D.K.Xenakis, *The Barcelona Process: Some Lessons from Helsinki*, „Jean Monnet Working Paper”, no. 17/1998, Department of Political Studies, University of Catania.

³ *Barcelona Declaration adopted at the Euro-Mediterranean Conference*, 27 and 28 November 1995 (źródło: < URL <http://www.euromed.net/> >).

1. Ekonomiczne przesłanki zainteresowania UE regionem śródziemnomorskim

Po Stanach Zjednoczonych i krajach EFTA, państwa regionu śródziemnomorskiego są dla Unii Europejskiej najważniejszym partnerem handlowym, gdyż stanowią dla niej jeden z pierwszoplanowych rynków zbytu zarówno dóbr konsumpcyjnych, jak i inwestycyjnych. Największymi partnerami handlowymi dla UE są państwa Maghrebu: w 1998 r. Tunezja wysłała do państw zachodnioeuropejskich 78% swoich dóbr eksportowych; dla Algierii wskaźnik ten wynosił 67,8%, a dla Maroka – 57%. Podobne dane cechowały import: z państw unijnych pochodziło 72% dóbr importowanych przez Tunezję, 58,5% – przez Algierię oraz około 60% – przez Maroko.

Unia Europejska jest także największym partnerem handlowym Izraela, Egiptu i Syrii. W 1998 r. Izrael sprzedał do państw unijnych 30,9% swych produktów eksportowych, a 48,5% całości importu izraelskiego pochodziło z UE. Dla Egiptu dane te wyniosły: 32% w eksporcie i 42% w imporcie, a dla Syrii współczynniki te były jeszcze wyższe, czyli odpowiednio 60% oraz 31%.

Gorzej sytuacja handlowa przedstawia się w przypadku Jordanii i Libanu. Państwa te głównie importują z krajów Unii Europejskiej (Jordania – 33% całości swego importu, Liban – 47% [dane z 1998 r.]), nie wiąże się to natomiast z podobną dynamiką sprzedaży do państw unijnych. Największymi odbiorcami produktów jordańskich są bowiem Irak oraz kraje położone w Zatoce Perskiej, natomiast wielkość eksportu libańskiego jest minimalna.⁴

Unia Europejska eksportuje do nieczłonkowskich państw śródziemnomorskich głównie produkty metalurgiczne, maszynowe oraz chemikalia, natomiast importuje wiele ważnych surowców, takich jak ropa naftowa i gaz, a także fosforyty, boksyty i rteć.

Największe znaczenie dla państw zachodnioeuropejskich ma niewątpliwie import surowców energetycznych. Zastąpienie w latach 50. węgla jako głównego źródła energetycznego ropą naftową, a następnie gazem ziemnym zmusiło państwa Europy Zachodniej do ich poszukiwań poza własnym obszarem. Według danych z 1972 r., państwa zachodnioeuropejskie zużyły ponad 700 mln ton surowców energetycznych, w przeważającej części ropy naftowej, z czego tylko około 20 mln ton nie pochodziło z importu.⁵ Do 1972 r. zachodnioeuropejskie zużycie własnych zasobów energetycznych nie przekraczało 11%

⁴ Wszystkie dane pochodzą z zasobów informacyjnych Unii Europejskiej znajdujących się na stronie internetowej pod adresem: URL< <http://www.europa.org> />

⁵ P.R.Odell, *Energy: resources and choices w: Western Europe: challenge and change*, ed. D.Pinder, Belhaven Press, London 1990, s.19-34.

całości,⁶ podczas gdy reszta nośników energii pochodziła z importu, głównie z regionu Bliskiego Wschodu i krajów Afryki Północnej.

Początkowo w latach 50. i 60. bliskowschodnia ropa naftowa dostępna była dla państw importerów po niskiej cenie, która wynosiła około 1-2 dolarów za baryłkę. Tania ropa naftowa była głównym czynnikiem stymulującym rozwój gospodarki zachodnioeuropejskiej z jej 5% rocznym wzrostem.⁷ Sytuacja ta uległa jednak zmianie w latach 70. Po wojnie Jom Kipur w październiku 1973 r., arabscy członkowie organizacji OPEC nałożyli na kraje zachodnie embargo na dostawy ropy naftowej jako „sankcję” za niezdecydowaną i dwuznaczną postawę państw Wspólnot Europejskich wobec wojny arabsko-izraelskiej. Rewolucja irańska w 1979 r. i wzrost napięć irańsko-irackich doprowadziły w połowie lat 80. do kolejnego kryzysu naftowego, a gwałtowny wzrost cen surowców energetycznych w 1986 r. wywołał recesję gospodarczą w państwach WE.⁸

Dwa kryzysy naftowe potwierdziły zależność Europy Zachodniej od dostaw surowców energetycznych z krajów Afryki Północnej oraz regionu Bliskiego Wschodu. Stało się jasne, że wszelkie perturbacje na rynku naftowym związane z podwyżką cen lub też z obniżeniem ilości wydobycia ropy naftowej wpłyną negatywnie na gospodarki państw Europy Zachodniej, a co więcej – mogą nawet doprowadzić do ich głębokiego kryzysu ekonomicznego.⁹ Podobna sytuacja dotyczy dostaw gazu ziemnego, którego wykorzystanie staje się coraz szersze i przyjmuje coraz większe rozmiary. Połowę zapotrzebowania Unii Europejskiej na ten surowiec pokrywa Rosja, podczas gdy druga część pochodzi z krajów Maghrebu. W ten sposób zależność krajów UE od dostaw surowców energetycznych z nieczłonkowskich państw śródziemnomorskich staje się stopniowo coraz większa.

W 1995 r. Unia Europejska importowała 9,567 mln baryłek ropy naftowej każdego dnia, z czego każde 2 mln pochodziły z krajów Maghrebu. Głównymi dostawcami były Algieria i Libia,¹⁰ natomiast głównymi odbiorcami

⁶ Największe pokłady ropy naftowej, które odkryte zostały w latach 60., znajdują się w regionie Morza Północnego. Zob. *North Sea Energy Resources, United States Energy Information Administration* (źródło: URL<<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/uk-map.jpg>>).

⁷ T.Weyman-Jones, *Energy policy in the European Community w: New challenges to the European Union: policies and policy-making*, ed. S.Stavridis, E.Mossialos, R.Morgan, H.Machin, Aldershot, Dartmouth 1997, s.545-567.

⁸ M.A.Toman, *The economics of energy security: theory, evidence, policy w: Handbook of natural resource and energy economics*, ed. A.V.Kneese, J.L.Sweeney, vol. III, North-Holland, Amsterdam 1993, s.1165-1213; *The national energy problem*, ed. R.H.Connerly, R.S.Gilmour, Academy of Political Science, New York 1974, s.111-121.

⁹ Por. N.Abi-Aad, M.Grenon, *Instability and Conflict in the Middle East: People, Petroleum, and Security Threats*, St. Martin's Press, New York 1997.

¹⁰ Największymi producentami śródziemnomorskimi ropy naftowej są Libia (1,415 tysiaca baryłek ropy naftowej dziennie), Algieria (1,325), Egipt (920), Syria (610). Zob. M.Chatelut,

europijskimi – Francja, Włochy i Hiszpania. Uważa się, że kraje te są najbardziej zależne od dostaw surowców energetycznych z Maghrebu. Tak np., od lat 90. Algieria pokrywa około 70% całości narodowego zapotrzebowania na gaz ziemny Hiszpanii.¹¹ Szacuje się, że do roku 2010, w związku z rozwojem sektora energetycznego, zapotrzebowanie Europy Zachodniej na gaz ziemny wzrośnie dwukrotnie.¹²

Wzrastająca zależność Unii Europejskiej od zasobów energetycznych krajów północnoafrykańskich przejawia się także w rozbudowie sieci rurociągów i gazociągów. Do tej pory istnieją dwa główne połączenia:

- Transmed, zbudowany w 1983 r., biegnie przez terytorium Algierii (550 km), Tunezji (370 km), Sycylii (155 km) i dalej na północ do Włoch. Jego całkowita długość wynosi 2355 km, a głębokość 600 m;
- Maghreb–Europe, zbudowany w 1996 r., ciągnie się przez terytorium Algierii (521 km), Maroka (540 km), Hiszpanii (274 km). Jego całkowita długość wynosi 1300 km, a głębokość 400 m.¹³

Obecnie toczą się rozmowy nad budową trzeciego połączenia biegnącego z Libii do Włoch, którego całkowita długość ma wynosić 570 km. Jest bardzo prawdopodobne, że plany te zostaną wkrótce zrealizowane, o co mocno zabiega rząd włoski.

Z perspektywy europejskiej, współpraca energetyczna Euro–Maghreb jest bardzo ważna, dlatego też państwa UE zainteresowane są wewnętrzną stabilnością państw-producentów ropy naftowej i gazu ziemnego. Wszelka niestabilność polityczna krajów Maghrebu czy konflikty wewnętrzne między różnymi ugrupowaniami radykalnymi mogą bowiem prowadzić do tworzenia się sytuacji nieprzewidywalnych, a to wywołuje zaniepokojenie przywódców Unii Europejskiej. Wiadome jest, że bez arabskich zasobów surowcowych gospodarki państw zachodnioeuropejskich nie są w stanie normalnie funkcjonować, nie mówiąc o możliwościach ich rozwoju. Dlatego też dla członków Unii Europejskiej istotne jest, aby sytuacja polityczna, ekonomiczna i społeczna w krajach południowo– i wschodnioróżdziennomorskich rozwijała się w sposób stabilny i przewidywalny.

L'énergie en Méditerranée: espace régional ou marché mondial, „Monde arabe: Maghreb Machrek”, décembre 1997, s.20.

¹¹ J.Calabrese, *Beyond Barcelona: the Politics of the Euro-Mediterranean Partnership*, „European Security”, vol. 6, no. 4/1997, s.91.

¹² Ibidem.

¹³ Informacje podane przez prof. M.Hadhri w czasie zajęć na temat *Politiques méditerranéennes de l'environnement, de l'énergie et de la technologie*, odbywających się w ramach programu *Master in Euro-Mediterranean Partnership Studies* na Uniwersytecie w Katanii, w dniach 16-22 marca 2000 r.

2. Współpraca gospodarcza WE i nieczłonkowskich państw śródziemnomorskich w latach 1969-1995

Polityka gospodarcza Wspólnot Europejskich w regionie śródziemnomorskim została zainicjowana w 1969 r. Wówczas to Maroko i Tunezja podpisały z Europejską Wspólnotą Gospodarczą (EWG) umowy stowarzyszeniowe pierwszej generacji, które zapewniły im preferencyjny dostęp do europejskich rynków zbytu. Eksport wyrobów przemysłowych stał się niemalże nieograniczony, ale produkty rolne – w czym głównie specjalizowały się obydwie państwa – napotkały dużo większe ograniczenia.¹⁴ Początkowo państwa Maghrebu próbowały skoordynować swoje negocjacje z EWG, ale w wyniku napięć pomiędzy Marokiem i Algierią wysiłki te zakończyły się niepowodzeniem. Pomiedzy państwami członkowskimi Wspólnoty także występowały rozbieżności interesów. W konsekwencji nie pozwoliło to na zrealizowanie propozycji Komisji Europejskiej, jaką miało być podpisanie układów całościowych.¹⁵

Do zwiększenia koordynacji polityki śródziemnomorskiej państw WE doszło podczas „szczytu” paryskiego w październiku 1972 r., kiedy to osiągnięto zgodę co do zmiany polityki w regionie, dzięki zainicjowaniu tzw. **Globalnej Polityki Śródziemnomorskiej** (*Global Mediterranean Policy*). Oznaczała ona potraktowanie regionu jako całości, a nie każdego państwa oddzielnie. W kwietniu 1976 r. zakończone zostało renegocjowanie układów o współpracy (*cooperation agreements*) z państwami Maghrebu, rok później takie same porozumienia zostały podpisane z państwami Maszreku: Egiptem, Jordanią oraz Syrią, a w 1978 r. – z Libanem.¹⁶ Umowy o współpracy, zawarte na podstawie art. 238 Traktatu EWG, zawierały następujące elementy:

- Pomoc finansową oraz techniczną dla państw arabskich. Każda umowa zawierała aneks w postaci tzw. protokołu finansowego, w którym określona była suma, jaką Wspólnota miała przekazać państwu w postaci grantów z budżetu oraz pożyczek z Europejskiego Banku Inwestycyjnego (EBI). Protokoły ustalane były na okresy pięcioletnie. Do roku 1996, na implementację protokołów finansowych zostało przekazanych dla państw Maghrebu 2,69 mld ecu oraz dla krajów Maszreku – 2,33 mld ecu;

¹⁴ J.Marks, *High Hopes and Low Motives: the New Euro-Mediterranean Partnership Initiative*, „*Mediterranean Politics*”, vol. 1, no. 1/1996, s.7.

¹⁵ J.Calabrese, op.cit., s.94.

¹⁶ F.S.Hakura, *The Euro-Mediterranean Policy: the Implications of the Barcelona Process*, „*Common Market Law Review*”, vol. 34/1997, s.338. Zob. też: *The European Community and the Mediterranean: Study on the Consequences of the Process of Enlargement Both for the Mediterranean Zone and for the Definition of a Global and Forward-Looking Policy of the Community Towards the Mediterranean Basin*, Commission of the European Communities, Luxembourg 1984, s.39-53.

- Preferencyjne porozumienia handlowe, znoszące niemal całkowicie bariery dla produktów przemysłowych (z wyjątkiem niektórych najbardziej „wrażliwych” wyrobów, np. tekstyliów), ale utrzymujące 20-100% cła na artykuły rolne;
- Utworzenie wspólnej Rady Ministrów mającej odbywać spotkania corocznie, wspomaganej w swych pracach przez komitet, pracujący na szczeblu ambasadorów. Ponadto delegacje partnerów arabskich zostały zaproszone do stałego uczestnictwa w pracach Komisji Europejskiej;
- Uzyskanie przez emigrantów z krajów Maghrebu pracujących w krajach europejskich specjalnego statusu, zapewniającego im dostęp do opieki socjalnej w państwie, w którym byli zatrudnieni.¹⁷

Jednakże już w pierwszej połowie lat 80. Wspólnota Europejska, przygotowująca się do przyjęcia nowych członków: Hiszpanii i Portugalii, zaczęła stopniowo zaostrzać wymogi jakościowe wobec produktów importowanych z państw arabskich. W konsekwencji, utrudnienia te ograniczyły dostęp wyrobów arabskich do rynków europejskich. 30 marca 1985 r. Rada Europejska zwróciła się do Komisji o „*określenie środków niezbędnych do przywrócenia tradycyjnego eksportu*” ze śródziemnomorskich państw nieczłonkowskich.¹⁸

Do pogorszenia się sytuacji gospodarczej państw południowo- i wschodnio-śródziemnomorskich w latach 80. przyczyniło się także wprowadzenie w życie Jednolitego Aktu Europejskiego.¹⁹ Akt ten pogłębił gospodarczą integrację Europy Zachodniej, ograniczając państwom trzecim dostęp do wspólnotowego rynku zbytu. Zdając sobie sprawę ze złej sytuacji oraz obawiając się marginalizacji ekonomicznej, Maroko złożyło w 1987 r. wniosek o członkostwo we WE. Była to prośba mająca jedynie zwrócić uwagę Wspólnot na trudną sytuację państw arabskich, nikt bowiem nie dopuszczał myśli, aby marokański wniosek mógł być zrealizowany.

Niemniej, powiększenie Wspólnot Europejskich o nowych członków miało także pozytywny skutek. Poprzez akcesję Hiszpanii i Portugalii został wzmocniony śródziemnomorski wymiar polityki WE. Przy poparciu tych państw, w listopadzie 1989 r., Komisja Europejska przedstawiła propozycję zatytułowaną „*W kierunku Nowej Polityki Śródziemnomorskiej*”, w której powtórzona została konieczność finansowej pomocy WE dla państw arabskich, ale też po raz pierwszy położono nacisk na znaczenie praw człowieka i wartości demokratycznych. Kiedy jednak propozycja ta miała szansę stać się punktem zwrotnym w śródziemnomorskiej polityce Wspólnot, rozpoczęły się zmiany, które szansę tę w pewnym sensie uniemożliwiły.

¹⁷ Ch.Piening, *The European Union in World Affairs*, Lynne Rienner, Boulder 1997, s.73.

¹⁸ J.Marks, op.cit., s.9.

¹⁹ Jednolity Akt Europejski podpisany został 17 lutego 1986 r. i wszedł w życie 1 lipca 1987 r.

Upadek bloku wschodniego, koniec „zimnej wojny” oraz proces zjednoczenia Niemiec odwróciły uwagę społeczności międzynarodowej od problemów regionu śródziemnomorskiego, a Wspólnoty silnie zaangażowały się w pomoc b. krajom obozu socjalistycznego. Utworzenie jesienią 1989 r. programu PHARE mocno zaniepokoiło południowe państwa Europy i niemal natychmiast spotkało się z ich zdecydowaną reakcją. Minister spraw zagranicznych Włoch Gianni de Michelis opowiedział się za równym podziałem pomocy wspólnotowej dla państw Europy Środkowej i Wschodniej oraz dla krajów południowo-wschodniośródziemnomorskich. Poparł go premier Hiszpanii Felipe Gonzalez, który w grudniu 1989 r. powiedział: „*Nie mogę zaprzeczyć, że priorytety Wspólnoty Europejskiej skierowane ku Europie Wschodniej rodzą problemy dla bezpieczeństwa Hiszpanii i jej rozwoju gospodarczego*”.²⁰

Zdecydowane działania państw południowo-europejskich przyczyniły się do przyjęcia przez Wspólnoty Europejskie w grudniu 1990 r. **Nowej Polityki Śródziemnomorskiej (New Mediterranean Policy)**. Zawierała ona sześć elementów:

- pomoc państwom arabskim w procesie transformacji gospodarczej;
- poparcie dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych (FDI) w tych krajach;
- zwiększenie pomocy finansowej Wspólnoty Europejskiej;
- podpisanie porozumień, gwarantujących im dostęp do rynków zachodnio-europejskich;
- włączenie regionu śródziemnomorskiego do programu Wspólnego Rynku;
- wzrost politycznego i gospodarczego dialogu o wymiarze regionalnym.²¹

Na realizację wymienionych celów Wspólnoty przeznaczyły 4,405 mln ecu. Ogólnie rzecz biorąc, nowa polityka zmierzała do stworzenia współpracy raczej horyzontalnej niż dwustronnej oraz do rozszerzenia jej na różne dziedziny, takie jak: transport, energia czy telekomunikacja.

Propozycje te zostały zaakceptowane przez Radę Europejską na posiedzeniu w Lizbonie w dniach 26-27 czerwca 1992 r. Państwa członkowskie potwierdziły, iż rozwijanie dobrych stosunków z krajami regionu śródziemnomorskiego leży w interesie Unii Europejskiej, która powinna promować działania zmniejszające różnice rozwojowe Północ–Południe. Działania UE powinny opierać się na pomocy gospodarczej oraz na wspieraniu procesu demokratyzacji, rządów prawa

²⁰ Cyt. za F.Rodrigo, *The End of the Reluctant Partner: Spain and the Western Security in the 1990s* w: *Southern European Security in the 1990s*, ed. R.Aliboni, Pinter, Londyn 1992, s.112.

²¹ S.C.Calleja, *Navigating Regional Dynamics in the Post-Cold War World: Patterns of Relations in the Mediterranean Area*, Aldershot, Dartmouth 1997, s.193.

oraz praw człowieka i podstawowych wolności.²² Główny nacisk został położony na stosunki z Maghrebem, który określony został jako obszar zainteresowania Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa (WPZiB). Deklaracja lizbońska poparła ideę współpracy Euro–Maghreb „w każdej dziedzinie”.²³

Kryzys bałkański oraz sytuacja na Bliskim Wschodzie „zmusiły” Unię Europejską do rozszerzenia swego specjalnego zainteresowania na pozostałe subregiony obszaru śródziemnomorskiego, zwłaszcza że na takie rozwiązanie naciskały państwa południowoeuropejskie. Hiszpania, Francja i Włochy, popierane przez Portugalię, za wszelką cenę starały się zrównoważyć politykę UE w Europie Środkowej i Wschodniej. Szczególną rolę odgrywała tutaj Hiszpania. Od czasu raportu komisarza hiszpańskiego Abła Matutesa (który opowiedział się za ustanowieniem przez Unię podobnej strategii dla obszaru śródziemnomorskiego, jak dla byłych państw socjalistycznych) polityka hiszpańska zmierzała do przekonania wszystkich państw członkowskich o ważności interesów północnego i południowego wybrzeża Morza Śródziemnego.²⁴ Decydenci hiszpańscy argumentowali, że skoro sytuacja państw Afryki Północnej jest ważna z punktu widzenia interesów Hiszpanii, Francji i Włoch, to jest też ważna dla całej Unii Europejskiej. Interpretację taką popierały w pełni dwa pozostałe państwa południowoeuropejskie.

W czerwcu 1994 r. strategia równoważenia interesów UE przyniosła rezultaty. Podczas posiedzenia na Corfu, Rada Europejska wypracowała strategię dla obu regionów: Europy Środkowej i Wschodniej oraz basenu Morza Śródziemnego.²⁵ W październiku tegoż roku Komisja Europejska, mocno zaangażowana w promocję współpracy Unii z państwami śródziemnomorskimi, opracowała dokument „O wzmocnieniu polityki śródziemnomorskiej Unii Europejskiej i utworzeniu Partnerstwa Eurośródziemnomorskiego”, w którym zaproponowała utworzenie obszaru współpracy w tym regionie, poprzez wprowadzenie strefy wolnego handlu i przyznanie państwom arabskim pakietu pomocy finansowej.²⁶ Propozycja ta została przyjęta na „szczycie” w Essen,

²² *Report to the European Council in Lisbon on the likely development of the Common Foreign and Security Policy (CFSP) with a view to identifying areas open to joint action vis-à-vis particular countries or groups of countries (Lisbon, 26 and 27 June 1992 (SN 3321/2/92, Annex I)), 26/06/92* (źródło: URL <<http://ue.eu.int/pesc/default.asp?lang=en/>>).

²³ J. Calabrese, op.cit., s.98.

²⁴ Szerzej: E. Barbé, *Balancing Europe's Eastern and Southern Dimensions w: Paradoxes of European Foreign Policy*, ed. J. Zielonka, Kluwer Law International, The Hague 1998, s.117 i nast.

²⁵ *European Council at Corfu: Presidency Conclusions, 24-25 June 1994*, „Press Release Information”, Brussels, 24.06.1994.

²⁶ *Strengthening the Mediterranean Policy of the European Union: Establishing a Euro-Mediterranean Partnership*, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Brussels, COM (94) 427 final, s.2-3.

w grudniu 1994 roku. Ponadto, szefowie państw i rządów zgodzili się z propozycją Hiszpanii o zorganizowaniu, podczas jej przewodnictwa, konferencji eurośródziemnomorskiej.²⁷ W czerwcu następnego roku w Cannes przyznane zostały pierwsze fundusze na pomoc dla państw położonych na wschodnim i południowym wybrzeżu Morza Śródziemnego. Mimo że kwota 5,5 mld ecu, zaproponowana przez przedstawicieli Francji i Hiszpanii, została obniżona do 4,685 mld ecu,²⁸ był to duży krok naprzód w kierunku partnerstwa Unii z państwami regionu śródziemnomorskiego.

Tak więc kolejne „szczyty” UE na Corfu, w Essen oraz w Cannes, przygotowały podłoże dla sformalizowania współpracy Unii Europejskiej z nieczłonkowskimi krajami śródziemnomorskimi. Realizacją wytycznych Procesu Barcelońskiego zajmowano się na trzech kolejnych „szczytach” eurośródziemnomorskich: w kwietniu 1997 r. na Malcie; w kwietniu 1999 r. w Stuttgarcie oraz w listopadzie 2000 r. w Marsylii.²⁹

3. Realizacja partnerstwa gospodarczego i finansowego Procesu Barcelońskiego

Partnerstwo gospodarcze i finansowe uzgodnione w „Deklaracji Barcelońskiej” oraz „Programie roboczym” odnosiło się do spraw:

- rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu śródziemnomorskiego;
- polepszenia warunków życia tamtejszej ludności;
- zapobiegania szybko zwiększającej się różnicy rozwojowej pomiędzy obszarem południowośródziemnomorskim a Unią Europejską;
- zmniejszenia poziomu bezrobocia;
- zachęcania krajów śródziemnomorskich do współpracy regionalnej i integracji.

Za najważniejsze zadanie partnerstwa gospodarczego i finansowego uznano utworzenie do 2010 roku strefy wolnego handlu artykułami przemysłowymi. Do realizacji tego celu służyć mają głównie eurośródziemnomorskie układy stowarzyszeniowe oraz program pomocy finansowej MEDA.

3.1. Eurośródziemnomorskie układy stowarzyszeniowe

²⁷ *European Council Meeting on 9 and 10 December 1994 in Essen: Presidency Conclusions, „Press Release Information”, Brussels, 09.12.1994.*

²⁸ *Cannes European Council: Presidency Conclusions, 26-27 June 1995, „Press Release Information”, Brussels, 26.06.1995.*

²⁹ *Second Euro-Mediterranean Ministerial Conference, Malta, 15 and 16 April 1997; Chairman’s Formal Conclusions, Third Euro-Mediterranean Conference of Foreign Ministers, Stuttgart, 14 and 15 April 1999 (źródło: URL< <http://www.euromed.net/>>); Fourth Euro-Mediterranean Conference of Foreign Ministers, Marseilles, 15 and 16 November 2000, Press Release, Brussels, 16.11.2000.*

Obszar wolnego handlu, którego data utworzenia została określona na rok 2010, osiągnięty ma być poprzez dwustronne układy stowarzyszeniowe podpisywane przez Unię Europejską i poszczególne nieczłonkowskie państwa śródziemnomorskie. Do tej pory umowy takie zostały podpisane i weszły w życie z Tunezją (w 1995 r.), Izraelem (1995 r.), Marokiem (1995 r.), Jordanią (1997 r.) oraz Autonomią Palestyńską (1997 r.). Układ z Egiptem został podpisany, ale nie wszedł jeszcze w życie, natomiast umowy z Algierią, Libanem i Syrią są wciąż negocjowane. Podpisane umowy mają podobną formę, wzorowaną na pierwszym tego typu układzie podpisanym z Tunezją.

Głównym celem eurośródziemnomorskich układów stowarzyszeniowych jest stopniowa ekonomiczna liberalizacja nie należących do UE państw śródziemnomorskich oraz restrukturyzacja ich gospodarek. Unia jest przekonana, że dopóki państwa arabskie nie zastosują środków, które doprowadzą do zrównoważenia ich gospodarek oraz nie stawią czoła wyzwaniom konkurencji światowej, nie będą w stanie zwiększyć swojego rozwoju. Generalnie rzecz biorąc, układy stowarzyszeniowe zawierają zapisy o zniesieniu ceł na produkty przemysłowe w okresie dwunastoletnim, o ograniczonej liberalizacji handlu na artykuły rolne oraz o przyjęciu szerokiego wachlarza regulacji zasad pochodzenia produktu (*rules of origin*), praw własności intelektualnej oraz dostosowania instytucjonalnego. Pomijają za to kwestie, które są kluczowe dla krajów południowo- i wschodniośródziemnomorskich. Do takowych należą:

- sprawa zadłużenia zagranicznego;
- uregulowanie statusu obywateli tych państw pracujących za granicą;
- regulacja kwestii związanych z wydobyciem oraz ceną gazu i ropy naftowej.³⁰

„Deklaracja Barcelońska” pozostawia kwestie zadłużenia zagranicznego do rozwiązania przez inne instytucje niż Partnerstwo Eurośródziemnomorskie. Wiadome jest natomiast, że wiele państw arabskich boryka się z problemem długów zewnętrznych, których obsługa pochłania większą część ich rocznych dochodów z zagranicy. Bardzo często rozwiązanie problemu zadłużeniowego jest warunkiem rozpoczęcia reform prowadzących do uzdrowienia gospodarki państwa.

Partnerstwo Eurośródziemnomorskie nie reguluje też sprawy produkcji i sprzedaży gazu oraz ropy naftowej, które są głównymi zasobami Algierii i Egiptu (także Libii, która w najbliższym czasie ma stać się uczestnikiem tego Procesu). W istocie, rozwój gospodarczy tych krajów zależy w dużej mierze od cen surowców energetycznych na rynku światowym. Wzrost cen wpływa na boom gospodarczy, tak jak miało to miejsce w latach 70., podczas gdy ich

³⁰ J.Licari, *The Euro-Mediterranean Partnership: Economic and Financial Aspects*, „*Mediterranean Politics*”, vol. 3, no. 1/1998, s.1 i nast.

spadek wywołuje recesję. W krajach bogatych przy eksploatacji zasobów surowcowych pracuje także wielu obcokrajowców, którzy przesyłając swe zarobki do kraju rodzimego, przyczyniają się do wzrostu jego dochodów. Stąd spadek cen gazu i ropy naftowej wywołuje kryzys nie tylko w państwach-producentach, ale także w innych krajach.

Pominięcie wymienionych wyżej kwestii jest słabym punktem Procesu Barcelońskiego i w konsekwencji może negatywnie wpłynąć na jego rozwój. Pojawiają się także inne sprawy, które według wielu ekspertów, mogą osłabić efektywność gospodarczych założeń Partnerstwa Eurośródziemnomorskiego. Należą do nich:

- 12-letni okres transformacji (uznawany za zbyt krótki);
- wykluczenie ze strefy wolnego handlu artykułów rolniczych;
- dwustronny rodzaj umów;
- niewystarczająca pomoc finansowa ze strony Unii Europejskiej.³¹

Przewidywany dwunastoletni okres transformacji wydaje się być zbyt krótki na przeprowadzenie przez państwa południowośródziemnomorskie niezbędnych reform. Wprowadzie niektóre kraje, jak Egipt i Tunezja, już w latach 80. rozpoczęły przemiany makroekonomiczne w ramach programów realizowanych w porozumieniu z Międzynarodowym Funduszem Walutowym oraz Bankiem Światowym, ale pozostaje wiele zmian, które muszą być przeprowadzone, a których okres wprowadzania może okazać się znacznie dłuższy niż 12 lat. Za przykład może posłużyć Grecja, dla której okres transformacji został przewidziany w umowie stowarzyszeniowej na 22 lata, a więc o 10 lat dłużej niż w przypadku umów eurośródziemnomorskich.

Znaczącą słabością Procesu Barcelońskiego jest wykluczenie, z budowanej strefy wolnego handlu, artykułów rolniczych, których produkcja w pewnych państwach Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu jest wiodącą gałęzią gospodarki.³² Unia Europejska zainteresowana jest zakupem tylko tych warzyw i owoców, które nie są produkowane w krajach Unii, np. daktyli i mango. Natomiast eksport pozostałych produktów jest ograniczony, co wynika z ochrony rolnictwa i przetwórstwa rolnego UE w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (CAP). Takie ograniczenia wpłyną negatywnie na nieczłonkowskie kraje śródziemnomorskie. Z jednej strony, farmerzy, którzy nie będą mogli znaleźć rynku zbytu będą szukać innych możliwości zarobku, co może spowodować przeludnienie miast, degradację środowiska a także wzrost migracji międzynarodowych. Z drugiej strony, przy małym popycie i braku środków rozwojowych, rolnictwo nie zostanie zrestrukturyzowane. Pamiętać należy, że produkcja wielu warzyw

³¹ Ibidem.

³² Zob. F.Zaim, *The Third Generation of Euro-Mediterranean Association Agreements: A View from the South*, „*Mediterranean Politics*”, vol. 4, no. 2/1999, s.36 i nast.

i owoców wymaga zużycia dużej ilości wody i jeśli nie zostaną wprowadzone odpowiednie procesy technologiczne, w regionie śródziemno-morskim (ubogim w zasoby wody pitnej) może nastąpić katastrofa ekologiczna.³³

Kwestią dyskusyjną jest także rodzaj zawieranych umów. Ich dwustronny charakter budzi ostrą krytykę wielu ekspertów. Podpisywanie układów pomiędzy UE a poszczególnymi państwami prowadzić będzie do liberalizacji handlu na linii Północ-Południe, przy jednoczesnym zaniedbaniu rozwoju współpracy gospodarczej pomiędzy państwami nieczłonkowskimi, tzn. współpracy Południe-Południe. Rezultatem tego może być zjawisko tzw. *hub-and-spokes*, w którym Unia Europejska stanie się swego rodzaju „centrum”, natomiast państwa południowo- i wschodniośródziemnomorskie będą odgrywać rolę peryferii. W praktyce, inwestor europejski będzie miał dostęp do rynku UE oraz rynków wszystkich dwunastu partnerów, podczas gdy działania inwestorów południowośródziemnomorskich będą ograniczone tylko do obszaru unijnego. Jak wykazały ekspertyzy naukowe, brak integracji gospodarczej między krajami Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu, pomimo zainicjowania Procesu Barcelońskiego, w żadnym stopniu nie doprowadzi do poprawy ich sytuacji ekonomicznej, a co więcej, może zwiększyć ich zależność gospodarczą od Unii Europejskiej.

W związku z takimi prognozami, coraz częściej mówi się o konieczności nawiązania szerszej współpracy wewnątrzregionalnej.³⁴ Już we wrześniu 1997 r. Tunezja i Egipt rozpoczęły rozmowy na temat wprowadzenia między nimi strefy wolnego handlu.³⁵ Od listopada tegoż roku Maroko i Tunezja zainicjowały projekt wypracowania strefy wolnego handlu do 2005 roku,³⁶ a 22 kwietnia 1998 r. Tunezja i Jordania podpisały umowę o strefie bezcłowej, która rozszerzyć ma wymianę handlową między tymi państwami i zachęcić do ich większej współpracy gospodarczej.³⁷ Wielu ekonomistów wzywa też do nawiązania współpracy gospodarczej z Izraelem, pomimo istniejących

³³ N.Minasi, *The Euro-Mediterranean Free Trade Area and its Impact on the Economies Involved*, „Jean Monnet Working Paper”, no. 16/1998, Department of Political Studies, University of Catania.

³⁴ M.Boudhief, *The Advantages of an Intra-Maghreb Free Trade Area*, „Mediterranean Politics”, vol. 4, no. 2/1999, s.121 i n. Zob. też: G.Joffé, *Southern Attitudes Towards an Integrated Region*, „Mediterranean Politics”, vol. 2, no. 1/1997, s.12 i nast.

³⁵ *Tunisia, Egypt and talks of trade zone, 8 September 1997* (źródło: URL<<http://www.ArabicNews.com/>>).

³⁶ *Moroccan-Tunisian Free Trade Zone by 2005, 11 November 1997* (źródło: URL<<http://www.ArabicNews.com/>>).

³⁷ *Jordan-Tunisia tax-free zone signed, 23 April 1998* (źródło: URL<<http://www.ArabicNews.com/>>).

problemów politycznych – tak np. od 1991 r. niektórzy przedsiębiorcy egipscy próbują nawiązać współpracę z firmami izraelskimi.³⁸

Należy pamiętać jednak, że są to wyzwania bardzo trudne. Niełatwo jest zainicjować gospodarczą współpracę izraelsko–arabską ze względu na konflikt bliskowschodni, a i współpraca międzyarabska napotyka różnego rodzaju przeszkody.³⁹ Obszar południowośródziemnomorski jest sfragmentaryzowany, charakteryzując się nierozwiązanymi problemami politycznymi, jak np. kwestią Sahary Zachodniej.⁴⁰ Co więcej, gospodarki krajów arabskich nie są komplementarne, więc nawet przy dobrej woli politycznej nie łatwo znaleźć sensowne porozumienie ekonomiczne.⁴¹ Ustanowienie wielostronnej współpracy gospodarczej w regionie śródziemnomorskim będzie żmudne, choć niezbędne dla sukcesu Procesu Barcelońskiego. W przeciwnym razie, idea strefy wolnego handlu nie zmieni regionu w oczekiwany obszar dobrobytu i stabilności, ale wręcz przeciwnie – pogłębi trudną już sytuację społeczno-ekonomiczną państw południowych i wschodnich wybrzeży Morza Śródziemnego.⁴²

Wydaje się także, że pomoc finansowa UE nie jest wystarczająca. Są to wprawdzie rosnące nakłady, ale pamiętać należy, że np. landy wschodnie po zjednoczeniu Niemiec otrzymały pomoc wielokrotnie wyższą od tej, która udzielana jest państwom partnerskim UE, a mimo to jest ona wciąż zbyt mała. Także dla państw Europy Środkowej zostały przekazane większe fundusze, choć jest to obszar relatywnie mniejszy.

Zdając sobie sprawę z ważności wszystkich wymienionych problemów, na czwartej konferencji eurośródziemnomorskiej w Marsylii w listopadzie 2000 r. uczestnicy przyjęli zapisy o konieczności wzmocnienia ekonomicznej współpracy Południe–Południe oraz o zwiększeniu pomocy finansowej w ramach programu MEDA. Potwierdzony został rok 2010 jako data ustanowienia śródziemno-

³⁸ *Egypt business leaders to boost Israeli links*, „Financial Times”, 06.05.1998.

³⁹ Á.de Vasconcelos, *Intégration et coopération sous-régionale en Méditerranée*, „EuroMeSCo Paper”, no. 13 Avril 2000; H.Al-Atrash, T.Yousef, *Intra-Arab Trade: Is It Too Little?*, „IMF Working Paper WP/00/10”, January 2000.

⁴⁰ Na temat problemu Sahary Zachodniej zob. J.Kukułka, *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945-1996*, Scholar, Warszawa 1996, s.281-283, 405-410, 488-491, 688.

⁴¹ A.Tovias, J.Bacaria, *Free Trade and the Mediterranean*, „Mediterranean Politics”, vol. 4, no. 2/1999, s.3 i nast.

⁴² Zob. szerzej B.Khader, *Economic, Social and Political Impact of the Euro-Mediterranean Partnership (EMP)*, referat zaprezentowany na seminarium organizowanym przez Europejski Instytut Uniwersytetu w Gandawie w 1998 r. na temat: *European Union's Preferential Relationships with Central and Eastern Europe and the Mediterranean*; H.Zaafrane, A.Mahjoub, *The Euro-Mediterranean Free Trade Zone: Economic Challenges and Social Impacts on the Countries of the South and East Mediterranean*; M.Benyaklef, *Socio-Economic Disparities in the Mediterranean*, „Mediterranean Politics”, vol. 2, no. 1/1997, s.93 i nast.; A.Tovias, *The Economic Impact of the Euro-Mediterranean Free Trade Area on Mediterranean Non-Member Countries*, „Mediterranean Politics”, vol. 2, no. 1/1997, s.113 i nast.

morskiej strefy wolnego handlu. Natomiast dla podniesienia znaczenia Procesu Barcelońskiego i jego większej promocji zgodzono się na stworzenie Partnerstwa Eurośródziemnomorskiego.⁴³

3.2. Program MEDA

Program MEDA jest głównym instrumentem finansowym Unii Europejskiej w realizacji Partnerstwa Eurośródziemnomorskiego. Jest to program przekazywania państwom partnerskim nie będącym członkami Unii środków finansowych i technicznych przeznaczonych na reformy struktur społecznych i ekonomicznych.⁴⁴ Program został ustanowiony w czerwcu 1995 r. i zaakceptowany przez Radę UE 23 lipca roku następnego.⁴⁵ W latach 1995-1999 na ten cel przeznaczono 4,850 mld ecu (około 6 mld USD). Wychodząc poza tradycyjne rozumienie pomocy rozwojowej, MEDA jest programem mającym ułatwiać transformację gospodarczą oraz wprowadzenie wolnego handlu w regionie śródziemnomorskim. W tym sensie jest on podobny do programów PHARE i TACIS adresowanych do krajów Europy Środkowej i Wschodniej.⁴⁶ Fundusze z MEDA w 90% są przeznaczane na współpracę dwustronną między UE a krajami partnerskimi, a 10% kierowane jest na realizację projektów wielostronnych w regionie.⁴⁷ Cypr, Malta, Izrael i Turcja są traktowane przez Unię w inny sposób niż pozostali partnerzy eurośródziemnomorscy, ze względu na wyższy poziom rozwoju gospodarczego i specjalne stosunki z UE. Natomiast wielkość pomocy dla pozostałych państw jest dystrybuowana według następujących kryteriów: wielkość populacji kraju, dochód *per capita*, gospodarcza zdolność absorpcyjna, tempo wprowadzania reform strukturalnych oraz postęp w negocjowaniu eurośródziemnomorskich umów stowarzyszeniowych.

W latach 1995-1999 z programu MEDA finansowane były głównie cztery rodzaje działalności:

- wspieranie reform strukturalnych (16% całości środków);
- wspieranie przemian gospodarczych, w tym rozwój sektora prywatnego (30%);

⁴³ *Fourth Euro-Mediterranean Conference of Foreign Ministers...*, op.cit.

⁴⁴ MEDA jest skrótem od francuskiej nazwy: *Mesures d'Accompagnement*.

⁴⁵ „*Official Journal*”, L 189, 1996, s.1-9.

⁴⁶ R.Zięba, *Europejska Tożsamość Bezpieczeństwa i Obrony: koncepcja – struktura – funkcjonowanie*, Scholar, Warszawa 2000, s.196.

⁴⁷ Współpracy regionalnej była poświęcona pierwsza konferencja 27 państw partnerskich w Walencji w dniach 28-29 stycznia 1999 r. Zob. *Euro-Mediterranean Conference on Regional Cooperation, Concluding Statement by the Chairman, State Secretary dr. Hans-Friederich von Ploetz*, Valencia, 28-29 January 1999 (źródło: URL <<http://www.euromed.net/>>).

- finansowanie projektów mających na celu wzmocnienie równowagi społeczno-ekonomicznej (40%);
- finansowanie projektów regionalnych (14%).⁴⁸

Działalność ta finansowana jest w różny sposób, gdyż program MEDA przewiduje trzy formy pomocy. Pierwszy rodzaj polega na udzielaniu grantów dla rozwoju infrastrukturalnego (np. rozwój północnomarokańskich obszarów wiejskich) oraz pomocy technicznej (pomoc w przeprowadzeniu reformy podatkowej w Libanie poprzez transfer technologii *know-how*). Drugi rodzaj pomocy przewiduje udzielanie pożyczek. Na cele ochrony środowiska UE udziela partnerom śródziemnomorskim „pożyczek subsydiowanych” (*subsidised loans*) oprocentowanych na 3%, gdyż jest to obszar wolny od ryzyka. W przypadku dużego ryzyka kapitałowego, Unia Europejska odgrywa rolę głównego inwestora, do którego przyłączają się przedsiębiorcy lokalni. Trzecia forma pomocy w ramach MEDA udzielana jest bezpośrednio rządowi dla równoważenia budżetu państw albo finansowania importu strategicznie ważnego dla danego kraju. W zamian państwo takie zobowiązuje się do zrównoważenia sytuacji makroekonomicznej, ograniczenia wydatków publicznych oraz liberalizacji handlu poprzez zniesienie subsydiów eksportowych i/lub wysokich taryf celnych na import.⁴⁹

Przystąpienie do programu MEDA jest oczywiście fakultatywne i partnerzy śródziemnomorscy występują o przyznanie środków z jego puli według własnych potrzeb. Po ponad czterech latach istnienia okazuje się jednak, że fundusze MEDA nie są wystarczające. W skali ogólnoświatowej pomocy udzielanej państwom Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu, fundusze Unii Europejskiej nie przekraczają 5%. Warto też zwrócić uwagę, że istnieją duże różnice w wielkości pomocy udzielanej poszczególnym państwom. Najwięcej pieniędzy przyznanych zostało Tunezji (22% jej ogólnych funduszy pomocowych), Maroku (8%) oraz Algierii (5%), podczas gdy dla Egiptu stanowiła ona mniej niż 3%. Syria i Liban nie skorzystały z unijnych środków prawie w ogóle. Dane te oznaczają, że jedne państwa są dużo bardziej zaawansowane w transformacji gospodarczej i starają się o pomoc UE dla utrzymania tego tempa, podczas gdy inne nie zaczęły jeszcze wprowadzania poważnych reform rynkowych. Należy pamiętać, że Liban i Syria są bezpośrednio zaangażowane w konflikt bliskowschodni, co ma wpływ na rozwój sytuacji wewnętrznej w tych krajach. W przypadku Syrii duże nadzieje wiązane są

⁴⁸ *The Euro-Mediterranean Partnership - The MEDA Programme* (źródło: URL <<http://www.euromed.net/>>).

⁴⁹ E.Phillipart, *MEDA Programme: Analysis of the New Design of EU Assistance to the Mediterranean* w: *The Euro-Mediterranean Partnership after Stuttgart*, ed. F.Attinà, S.Stavridis, Frank Cass, London 2000.

z dojściem do władzy w maju 2000 r. Beschara Assada, który postrzegany jest jako polityk otwarty na zmiany, inaczej niż jego ojciec Hafiz al-Assad.⁵⁰

Zdaniem wielu ekspertów, strategia Unii Europejskiej powinna polegać na większym zaangażowaniu się w proces pokojowy na Bliskim Wschodzie, ale także na przeznaczaniu większych funduszy pomocowych. W istocie uczestnicy czwartej konferencji w Marsylii wyrazili zadowolenie z decyzji Rady UE o przeznaczaniu na kontynuację programu MEDA (tzw. MEDA II) sumy 5,350 mld euro na lata 2000-2006 oraz oferty Europejskiego Banku Inwestycyjnego w wysokości 7,4 mld euro na realizację projektów gospodarczych w regionie w latach 2000-2007.⁵¹ Spodziewać się można, że nakłady te przyczynią się do szybszego rozwoju i przemian gospodarczo-społecznych państw południowo- i wschodnioróżdziennomorskich.

4. Uwagi końcowe

Reasumując, przypomnieć należy, że Proces Barceloński został zainicjowany w 1995 r. przez 27 państw: 15 członków Unii Europejskiej oraz 12 nieczłonkowskich krajów różdziennomorskich. Przyjęta 28 listopada tegoż roku, „Deklaracja Barcelońska” oraz „Program roboczy” przewidywały trzy „koszyki” współpracy, z których drugi dotyczył partnerstwa w dziedzinie gospodarki i finansów.

Polityka UE w regionie różdziennomorskim jest kontynuacją działań Wspólnoty Europejskiej (WE), które rozpoczęły się w końcu lat 60. Pierwsze umowy gospodarcze z wybranymi krajami Maghrebu zostały podpisane w 1969 r. zaś trzy lata później została zainicjowana Globalna Polityka Różdziennomorska WE, przekształcona w 1990 r. w Nową Politykę Różdziennomorską.

Po naciskiem państw południowoeuropejskich, dążących do zrównoważenia działań podejmowanych przez UE wobec Europy Środkowej i Wschodniej, kraje członkowskie zgodziły się na stworzenie całościowego programu współpracy z państwami południowo- i wschodnioróżdziennomorskimi w postaci Partnerstwa Euro różdziennomorskiego.

Za główne zadanie w zakresie partnerstwa gospodarczego i finansowego, które stanowi drugi „koszyk” Procesu Barcelońskiego, uznano utworzenie do 2010 roku strefy wolnego handlu artykułami przemysłowymi. Do realizacji tego celu służyć mają głównie euro różdziennomorskie układy stowarzyszeniowe oraz program pomocy finansowej MEDA.

⁵⁰ Por. H.Siegman, Being Hafiz al-Assad, *Syria's Chilly but Consistent Peace Strategy*, „Foreign Affairs”, vol. 79, no. 3/2000, s.2-7; H.Cobban, *Syria and the Peace: A Good Chance Missed*, PA Strategic Studies Institute, Carlisle Barracks 1997; F.H.Lawson, *Why Syria Goes to War: Thirty Years of Confrontation*, Cornell University Press, Ithaca 1996.

⁵¹ *Fourth Euro-Mediterranean Conference of Foreign Ministers.....*, op.cit.

Sześć lat po podpisaniu „Deklaracji Barcelońskiej” okazuje się jednak, że implementacja przyjętych założeń nie jest łatwa. Trudności wynikają z przeciągającego się od wielu lat i zaostrzającego się konfliktu bliskowschodniego, jak również z niedoskonałości zapisów „Deklaracji Barcelońskiej”. Dlatego też pamiętać należy, że zrealizowanie tak ambitnego programu działania, jakim jest Partnerstwo Eurośródziemnomorskie wymagać będzie wiele wysiłków i kompromisów ze strony państw uczestniczących w tym procesie.